

การประดิษฐานและการเผยแผ่ของธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม

The Establishment and Dissemination of the Dhammayuttika Nikaya

in Nakhon Phanom Province

1. พระครูสุธีวীরวงศ์, 2. พระมหาบุญสมบัตินันท์ บุญเรือง, 3. สมิตไธโร อภิวตฺตมณกุล

1. Phrakrusuthiwirawong, 2. Phramaha Punsombat Bunrueang,

3. Smitthai Aphiwatamonkul

1. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

2., 3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

1. Mahamakut Buddhist University Isan Campus

2., 3. Mahamakut Buddhist University Lanna Campus

Author E-mail: Phrakrusuthiwirawong@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเกิดขึ้นและขยายตัวของคณะธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม พร้อมวิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการประดิษฐานอย่างมั่นคงในพื้นที่ คณะธรรมยุติกนิกายก่อตั้งโดยวชิรญาณโณภิกขุ (รัชกาลที่ 4) ซึ่งทรงจัดระบบการศึกษาและวัตรปฏิบัติให้เป็นแบบแผน ส่งผลให้เกิดการขยายตัวสู่ภูมิภาคต่าง ๆ โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดอุบลราชธานี ผ่านการเผยแผ่ของพระเถระสายวิปัสสนาจารย์ ได้แก่ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต การเคลื่อนไหวของพระสงฆ์กลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญต่อการฟื้นฟูการปฏิบัติธรรมและข้อวัตรอย่างเข้มข้น จังหวัดนครพนม ซึ่งในขณะนั้นยังไม่มีคณะธรรมยุติกนิกาย ได้รับการผลักดันจากผู้นำท้องถิ่น โดยเฉพาะพระยาสุนทรเทวกิจจาลักษณ์ ผู้ว่าราชการจังหวัด ที่ส่งเสริมให้พระสงฆ์ศึกษาข้อวัตรของพระอาจารย์ใหญ่ จากนั้นได้นำมาปรับใช้และเผยแผ่ในพื้นที่ราวปี พ.ศ. 2449 การประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกายในนครพนมจึงเป็นทั้งการฟื้นฟูวินัยสงฆ์ และการปรับโครงสร้างศาสนาให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐสมัยใหม่ อาศัยเครือข่ายพระธุดงค์สายกรรมฐานและการสนับสนุนจากผู้นำท้องถิ่น ทำให้จังหวัดนครพนมกลายเป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญระหว่างศูนย์กลางคณะธรรมยุติกนิกายกับพื้นที่ชายแดนลาว ทั้งด้านศาสนา การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนาในเวลาต่อมา

คำสำคัญ: 1. คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย; 2. พระสังฆาธิการ; 3. การเผยแผ่

ABSTRACT

This academic article aims to study the emergence and expansion of the Dhammayuttika Nikaya in Nakhon Phanom Province, as well as to analyze the factors that contributed to its firm establishment in the area. The Dhammayuttika Nikaya was founded by Vachirayan Bhikkhu (King Rama IV), who reorganized monastic education and disciplinary practices, creating a standardized system. This led to the spread of the sect to various regions, especially northeastern Thailand, through key meditation masters such as Phra Achan Sao Kantasilo and Phra Achan Mun Bhuridatta. Their efforts significantly revived rigorous meditation practice and monastic discipline. At the time, Nakhon Phanom had yet to establish a Dhammayuttika presence, and local monastic practices

remained lax under the influence of traditional Lao customs. With the support of local leadership particularly Phraya Sunthorn Thepphakitjalak, the provincial governor-monks of good conduct were selected to study under the guidance of the meditation masters. Around 1906 (B.E. 2449), they introduced Dhammayuttika practices into the province. This establishment not only introduced a new model of monastic discipline but also aligned the local religious structure with the modern state's monastic administrative policies. Through the support of local leaders and the network of meditation monks, Nakhon Phanom became a significant link between the Dhammayuttika Nikaya's central institutions and the Lao borderlands, influencing religion, governance, education, and state-religion relations in the region.

Keywords: 1. Dhammayut Order of the Sangha; 2. Ecclesiastical Monk; 3. Dhamma propagation

บทนำ

ธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นครั้งแรกจากการที่วชิรญาณโณภิกขุ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) เมื่อยังมีได้ทรงครองราชย์ได้ทรงพระผนวชเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ประทับ ณ วัดมหาธาตุ ในปี พ.ศ. 2367 ได้เสด็จไปศึกษาวิปัสสนาธุระที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส ปัจจุบัน) และวัดราชสิทธิาราม จนทรงเข้าใจภูมิรู้ของพระอาจารย์ที่สอน เมื่อทรงสงสัย พระอาจารย์ไม่สามารถวิสัชนาความหมายและวัตถุประสงค์ทางวิปัสสนาธุระได้ชัดแจ้ง เป็นเหตุให้ท้อพระทัย เสด็จกลับมาประทับที่วัดมหาธาตุเพื่อศึกษาด้านคันถธุระ เพื่อให้สามารถจะอ่านพระไตรปิฎกได้ด้วยพระองค์เอง ด้วยเหตุนี้จึงทรงศึกษาด้านภาษาบาลีจนแตกฉาน ในเวลาต่อมา ทรงเข้าสอบด้วยการแปลพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ถึงกระนั้น เมื่อทรงได้ศึกษาพระไตรปิฎกโดยละเอียดแล้ว ทรงเห็นว่า ด้านข้อปฏิบัติทางพระวินัยของภิกษุบางเหล่าในเวลานั้นมีความผิดพลาดคลาดไปจากพระธรรมวินัยมาระยะช้านาน น่าจะมีมูลเหตุตั้งแต่คราวเสียกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงทรงตั้งพระทัยว่า ขอให้ได้พบวงศ์บรรพชาอุปสมบทที่บริสุทธิ์สืบเนื่องมาแต่พระพุทธเจ้าเกิด ต่อมาทรงทราบข่าวพระสุเมธมณี (ชาย พุทธวิโส) เป็นพระรามัญ (มอญ) อุปสมบทมาจากเมืองมอญ สังกัดกัลยาณิสีมาวงศ์ (นิกายหนึ่งของลังกาวงศ์) อาศัยอยู่บวรมงคล (ริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงกันข้ามกับวัดสมอราย) นัยว่าพระภิกษุรามัญรูปนี้ได้รับการยกย่องเชิดชูว่า เป็นผู้ชำนาญในด้านพระวินัยปิฎก มีจริยาวัตรเคร่งครัดในพระธรรมวินัย จึงเสด็จไปศึกษาด้วย พระเถระได้อธิบายถึงวัตรปฏิบัติของคณะสงฆ์กัลยาณิสีมาวงศ์ให้ทรงทราบโดยถ่องแท้ พิจารณาเห็นว่าอุปสมบทวิธีตามแบบรามัญวงศ์ น่าจะถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติมากที่สุด ในเวลานั้น จึงทรงทำทัฬหีกรรม คือ ทรงอุปสมบทเข้าในคณะสงฆ์รามัญนิกายกัลยาณิสีมาวงศ์อีกครั้ง ณ สมมติสีมาแพ้น้ำ (อุทกุเขปสีมา) หน้าวัดวัดสมอราย มีพระสุเมธมณี (ชาย พุทธวิโส) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อปี พ.ศ. 2368 นับเป็นปีที่ 2 ทรงพระผนวช และเสด็จกลับไปประทับอยู่ที่วัดมหาธาตุตามเดิม กระทั่งปี พ.ศ. 2379 ได้เสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร ด้วยเหตุนี้เอง วันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2379 เป็นวันกำเนิดธรรมยุติกนิกาย (วัดบวรมงคลราชวรวิหาร, 2562)

การขยายตัวของวัดในสังกัดเพิ่มขึ้น เช่น วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดโสมนัสวิหาร วัดบรมนิวาส วัดเครือวัลย์ วัดบุปผาราม เป็นต้น ด้วยความที่เป็นนิกายเชิงปฏิรูปของวชิรญาณโณดังกล่าว ได้ดึงดูดให้ผู้มีศรัทธาจากต่างจังหวัดเข้ามาบวชและศึกษาจารีตของคณะธรรมยุติกนิกายมากขึ้น ซึ่งก็รวมถึงพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ต่อมาพระองค์ได้ส่งท่านติ (พนธุโล) และท่านม้าว (เทวธมม) ไปเผยแผ่จารีตข้อปฏิบัติของธรรมยุติกนิกายที่จังหวัดอุบลราชธานี ในราวปี พ.ศ. 2394-2395 ปรากฏเชิงประจักษ์จากการสร้างวัดสุภานุรามขึ้น นับว่าเป็นวัดธรรมยุติกนิกายแห่งแรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในเวลาต่อมาด้วยจารีตข้อปฏิบัติโครงสร้างทางด้านการปกครอง ด้านอำนาจทางการเมือง การได้รับอุปถัมภ์จากภาครัฐ การขยายพื้นที่ด้าน

การศึกษา พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ และปัจจัยอีกหลายอย่างทำให้คณะธรรมยุติกนิกายได้เผยแผ่และปักหมุดอย่างมั่นคงกว้างขวางในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ศิริพงษ์ เสคำพันธ์ และคณะ, 2564)

จุดเริ่มต้นการขยายตัวคณะธรรมยุติกนิกายสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภายหลังเมื่อ วชิรญาณโณภิกขุ เสด็จมาเป็นอธิบดีสงฆ์วัดบวรนิเวศวิหาร คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายมีสำนักเป็นเอกเทศ มีโครงสร้างทางการปกครองตนเองเป็นเบื้องต้นอย่างน้อยที่สุดก็ในเชิงพฤตินัย คือ การได้รับการยอมรับจากฝ่ายอาณาจักร แม้ทางพุทธจักรจะไม่ให้การยอมรับด้วยความจำยอม เนื่องจากพระองค์ดำรงสถานะขัตติยราชนั่นเอง เมื่อพระองค์ได้ครองวัดบวรนิเวศวิหาร ซึ่งเป็นพื้นที่เอกเทศคณะธรรมยุติกนิกาย ศิษยานุศิษย์ของพระองค์สำนักต่าง ๆ จึงได้เข้ามาพำนักอาศัยในสำนักวัดบวรนิเวศวิหารหรือบางท่านที่พระองค์เห็นว่าสมควรสามารถปกครองดูแลวัดภายใต้การปกครองเป็นการขยายพื้นที่ของนิกายไปด้วยในเวลาเดียวกัน เช่น มอบหมายให้สมเด็จพระวันรัต (ทับ พุทฺธสิริ) ครองวัดวัดสมอราย เป็นต้น และเมื่อวัดในเขตเมืองมั่นคงแล้วก็มีนโยบายขยายไปสู่หัวเมืองไกล เหตุผลที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกเลือกเป็นพื้นที่เป้าหมาย เพราะเหตุที่ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีพื้นที่กว้างใหญ่และเป็นภูมิภาคที่มีจำนวนประชากรสูง มีเครือข่ายชุมชนพุทธกระจายตัวหนาแน่น จึงเป็นพื้นที่เหมาะสมต่อการขยายอิทธิพลทางศาสนา พื้นที่นี้มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและศาสนากับฝั่งลาว โดยเฉพาะด้านภาษาพื้นเมืองและประเพณี ซึ่งสามารถใช้เป็นสะพานเชื่อมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกสู่ดินแดนเพื่อนบ้าน ในช่วงกลางรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภาคอีสานยังไม่มีกิจกรรมรวมศูนย์การปกครองคณะสงฆ์อย่างเข้มแข็ง ทำให้มีช่องทางสำหรับการนำรูปแบบการปฏิบัติใหม่เข้ามาได้ง่าย พระมหากษัตริย์และคณะสงฆ์ส่วนกลางมองว่าภาคอีสานควรได้รับการปรับปรุงวัตรปฏิบัติ เนื่องจากวัฒนธรรมพระสงฆ์ในท้องถิ่นยังคงอิทธิพล “คองลาว” ที่บางครั้งไม่เคร่งครัดตามพระวินัย อีกทั้งปัญหาและอุปสรรคในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคุณั้น มีหลายองค์ประกอบหลายด้าน ความแตกต่างด้านวัตรปฏิบัติและคตินิยมทางศาสนา เช่น การผสมผสานความเชื่อเรื่องผี วิญญาณ และพิธีกรรมพื้นบ้าน ทำให้บางชุมชนรู้สึกระแวงหรือไม่ยอมรับแนวปฏิบัติของธรรมยุติกนิกาย การคมนาคมในสมัยนั้นลำบาก การเดินทางระหว่างหัวเมืองและศูนย์กลางใช้เวลานาน ทำให้การติดตามและกำกับการปฏิบัติเป็นไปได้ยาก, ภูมิภาคที่เป็นภูเขาและป่า ทำให้การติดต่อสื่อสารระหว่างวัดธรรมยุติกกับส่วนกลางเป็นไปอย่างจำกัด, การขาดบุคลากรพระสงฆ์ที่ได้รับการฝึกตามมาตรฐานของธรรมยุติกนิกายในพื้นที่เป้าหมาย ทำให้ต้องส่งพระสงฆ์จากส่วนกลางไปช่วยเป็นเวลานาน, ความรู้สึกด้านทานจากพระสงฆ์ท้องถิ่นบางส่วน ที่มองว่าการเข้ามาของธรรมยุติกนิกายเป็นการแทรกแซงหรือเปลี่ยนแปลงประเพณีเดิม, การปรับตัวด้านภาษาและวัฒนธรรม เนื่องจากพระสงฆ์จากส่วนกลางส่วนใหญ่ใช้ภาษากลาง ขณะที่ประชาชนท้องถิ่นใช้ภาษาลาวอีสาน จึงต้องอาศัยพระสงฆ์ท้องถิ่นเป็นตัวกลาง, ข้อจำกัดด้านทรัพยากร เช่น การก่อสร้างวัด การจัดหาพื้นที่สำหรับสำนักศึกษา และการสนับสนุนด้านปัจจัยสี่

อย่างไรก็ตาม การสนับสนุนจากรัฐและผู้นำท้องถิ่น รวมถึงบทบาทของพระอัครมุนีธรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต และพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ได้ช่วยลดแรงต่อต้านและทำให้การประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะในจังหวัดนครพนม ดำเนินไปอย่างมั่นคงในที่สุด

คณะธรรมยุติกนิกาย ได้ขยายสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 4 ยุคสำคัญ คือ

ยุคที่ 1 ในยุคนี้นับเป็นยุคต้นมีการขยายตัวอย่างมีนัยสำคัญ คือ 1) ท่านพนฺธุโล (ดี), ท่านเทวธมฺมี (ม้าว) เดินทางออกมาจากส่วนกลางตามพระบัญชาของพระวชิรญาณโณภิกขุ และคำร้องขอเจ้าเมืองอุบลราชธานี ท่านพนฺธุโล (ดี) ปกครองดูแลรักษาวัดสุปฏิหาราม 2) ในเวลาต่อมาท่านเทวธมฺมี (ม้าว) ได้ออกไปสร้างวัดศรีทองพร้อมเป็นอธิบดีสงฆ์ วัดแห่งนี้เป็นวัดที่ขยายต่อมาจากวัดสุปฏิหาราม 3) วัดสุทฺตน์ มีพระอาจารย์ลาเป็นเจ้าอาวาส 4) วัดไชยมงคล มีพระอาจารย์พิลา เป็นเจ้าอาวาส 5) วัดสระแก้ว มีพระอาจารย์ดีเป็นเจ้าอาวาส 6) วัด

หอก่อง (จังหวัดยโสธร ในยุคสมัยปัจจุบัน) มีพระอาจารย์สีดา เป็นเจ้าอาวาส การขยายตัววัดธรรมยุติกนิกายในยุคนี้นับเป็นยุคแรกในระยะเวลา 20 ปี

ยุคที่ 2 ท่านเทวธมมี (ม้าว) เป็นประธาน มีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นไปถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำของ กล่าวคือ 1) วัดกลาง มีพระอาจารย์พูน สังฆมฤคิโต เป็นเจ้าอาวาส 2) วัดฝั่ง มีพระอาจารย์พูน สังฆมฤคิโต เป็นเจ้าอาวาส 3) วัดมหาตยาราม (เมืองนครจำปาศักดิ์) มีพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) เป็นเจ้าอาวาส 4) วัดสว่างโศก (จังหวัดยโสธร) มีพระอาจารย์เกตุ เกตุโล เป็นเจ้าอาวาส

ยุคที่ 3 เป็นยุคที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) และพระอริยกวี (อ่อน อหิสโก) เป็นประธาน เนื่องจาก พระอุบาลีคุณูปมาจารย์เป็นเจ้าคณะใหญ่เมืองอุบลราชธานีมีอำนาจหน้าที่ควบคุมดูแลคณะสงฆ์ในหัวเมืองมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นผู้ขับเคลื่อนและขยายโอกาสทางการศึกษาด้วยการเห็นชอบจากธรรมยุตส่วนกลางและนโยบายรัฐในการตั้งโรงเรียนสอนภาษาไทย การจัดการเรียนนันทกรรมบาลี การบังคับใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น ในแง่การขยายพื้นที่ ได้สร้างวัดหลายแห่ง 1) วัดใต้ มีพระอาจารย์หนู ฐิตปัญโญ เป็นเจ้าอาวาส 2) วัดบูรพาราม มีพระอาจารย์สีทา ชยเสโน เป็นเจ้าอาวาส 3) วัดเลียบ มีพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล เป็นเจ้าอาวาส (เป็นพระอาจารย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต) 4) วัดคูเมือง วัดบ้านหวาง การขยายตัวในยุคนี้นับว่ามากอยู่ในพื้นที่ตัวเมืองอุบลราชธานีส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวออกไปยังพื้นที่รอบนอก คือ อำเภอวารินชำราบ เป็นต้น

ยุคที่ 4 นำโดยสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (อ้วน ติสโส) ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ ราวปี พ.ศ. 2466-2470 ยุคนี้นับได้ว่าเป็นยุคที่มีการขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะธรรมยุติกนิกาย ที่เน้นเรื่องวิปัสสนาธุระ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน มีการขยายไปยังพื้นที่หลายแห่งทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น วัดศรีเทพประดิษฐาราม จังหวัดนครพนม เป็นต้น (ศิริพงษ์ เสาศำพันธ์ และคณะ, 2564)

สรุปว่า กระบวนการขยายตัวทั้ง 4 ยุคสะท้อนให้เห็นว่า การเผยแผ่คณะธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไม่ได้เกิดขึ้นแบบฉับพลัน แต่เป็นการดำเนินการอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบสำคัญดังนี้ บทบาทผู้นำคณะสงฆ์ ผู้นำในแต่ละยุคมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน เช่น ยุคแรกเน้นการตั้งวัดและสร้างฐาน ยุคที่สองขยายสู่พื้นที่ชายแดนลาว ยุคที่สามใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ และยุคที่สี่เน้นวิปัสสนาธุระ สิ่งนี้สะท้อนว่าความสำเร็จของการเผยแผ่ขึ้นอยู่กับวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ของผู้นำแต่ละรุ่น, ความสัมพันธ์กับรัฐและอำนาจส่วนกลาง การขยายตัวเกิดขึ้นได้เพราะได้รับการสนับสนุนจากส่วนกลาง ทั้งในรูปแบบพระราชบัญญัติ การแต่งตั้งสมณศักดิ์ และการสนับสนุนด้านทรัพยากร ซึ่งช่วยเสริมความชอบธรรมให้กับนิกายในพื้นที่ใหม่, ยุทธศาสตร์พื้นที่ ภาคอีสานถูกเลือกเพราะมีประชากรหนาแน่น เป็นพื้นที่ชายแดนที่เชื่อมต่อกับลาว มีโครงสร้างคณะสงฆ์ท้องถิ่นที่ยังไม่รวมศูนย์มากนัก จึงเอื้อต่อการนำวัตรปฏิบัติใหม่เข้าไปปรับใช้, อุปสรรคและการปรับตัว ในแต่ละยุคต้องเผชิญกับปัญหา เช่น ความแตกต่างด้านวัฒนธรรมและภาษา การคมนาคมที่ยากลำบาก และการต่อต้านจากพระสงฆ์ท้องถิ่น แต่การผสมผสานวิธีการเผยแผ่ที่สอดคล้องกับประเพณีเดิมและการใช้เครือข่ายพระอุปัชฌาย์เป็นสื่อกลาง ทำให้สามารถลดแรงต้านและสร้างการยอมรับได้ การขยายตัวของธรรมยุติกนิกายในภาคอีสานทั้ง 4 ยุคเป็นกระบวนการที่ผสมผสานระหว่างยุทธศาสตร์การตั้งฐาน การขยายพื้นที่ การพัฒนาโครงสร้างการศึกษา และการเน้นปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งทั้งหมดนี้ทำให้คณะธรรมยุติกนิกายมีรากฐานมั่นคงและขยายผลได้อย่างต่อเนื่องจนถึงจังหวัดชายแดนอย่างนครพนม

พระเทพสิทธิอาจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เดินทางไปสู่วัดอุบลราชธานี

พระเทพสิทธิอาจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เกิดวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2424 จุลศักราช 1243 ตรงกับวันขึ้น 14 ค่ำ เดือนอ้าย (เดือน1) ปีมะเส็ง ณ บ้านหมูที่ 3 ตำบล ท่าอุเทน อำเภอ ท่าอุเทน จังหวัด นครพนม เมื่ออายุครบ

20 ปี อุปสมบท สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2445 ณ พัทธสีมาวัดโพธิ์แก้ว อำเภอบางบาล จังหวัดนครพนม มีพระเหลา ญาณวโร เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า “เขมิโย”

เมื่อทราบกิตติศัพท์ในข้อวัตรปฏิบัติ การศึกษามูลกัจจายน์ ความเคร่งครัดในพระธรรมวินัยคณะธรรมยุต จังหวัดอุบลราชธานี พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) พร้อมด้วยคณะ ประกอบด้วยพระสา พระหอม พระสังข์ สามเณรจุม จันทรวงศ์ (พระธรรมเจดีย์ วัดโพธิ์สมภรณ์) มีความประสงค์ไปยังจังหวัดอุบลราชธานี ได้เดินทางและเข้าพักที่วัดเลียบพร้อมฝากตัวเป็นศิษย์พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล เพื่อฝึกหัดด้านจาริตข้อวัตรปฏิบัติ ศึกษาอักษรโบราณสมัยตามแบบคณะธรรมยุติกนิกาย ครบ 3 เดือน พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ให้ยุติเป็นพระสงฆ์ในสังกัดธรรมยุติกนิกาย ที่พระอุโบสถวัดศรีทอง จังหวัดอุบลราชธานี มีพระสังฆรักขิต (พูน) เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า เขมิโย เมื่อปีเถาะ พ.ศ. 2446 (ร้อยแปดพระเกจิ, 2563)

หนังสือประวัติวัดศรีเทพประดิษฐาราม (พระธรรมบัณฑิต (ศิลา สิทธิธมโม), 2522) ได้กล่าวไว้ว่า พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เป็นพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย รูปแรกของจังหวัดนครพนม ได้ศึกษาเล่าเรียน ข้อวัตรปฏิบัติพระธรรมวินัยตามแนวพระกรรมฐานจากพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ณ สำนักวัดเลียบ วัดใต้ วัดสุปฏิหาราม ตามลำดับจนมีความรู้ความสามารถรักษาตน, หมู่คณะได้ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล จึงมอบหมายให้นำแนวคิดและข้อปฏิบัติคณะธรรมยุติกนิกาย สู่จังหวัดนครพนม ในราวปี พ.ศ. 2449 พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ได้นำพระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เข้าเฝ้าพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณ ผู้ปกครองมณฑลลาวกาว (มณฑลตะวันออกเฉียงเหนือ) นัยว่าเพื่อทูลขอดำเนินการเผยแผ่และขยายคณะธรรมยุติกนิกายที่จังหวัดนครพนม ท่านมีความเห็นว่า พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) ภิกษุในเวลานั้นยังหนุ่มแน่น เกรงว่า จักไม่มั่นคงในพระศาสนา อาจจะนำความเสื่อมเสียมาสู่คณะธรรมยุติกนิกาย ดังนั้น พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล จึงได้รับรองไว้ในเรื่องนั้น จากนั้น พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ข้าหลวงต่างพระเนตรพระกรรณ ได้ทำหนังสือเดินทางส่งจนถึงเขตเมืองนครพนม

สรุปว่า เกี่ยวกับการเดินทางของพระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) จากจังหวัดนครพนม เพื่อไปศึกษาข้อวัตรปฏิบัติในสายพระกรรมฐานที่จังหวัดอุบลราชธานี ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของพัฒนาการคณะธรรมยุติกนิกายในพื้นที่ชายแดนลาว เนื่องจากท่านเป็นพระสงฆ์รูปแรกของจังหวัดนครพนม ที่ยุติเป็นคณะธรรมยุติกนิกายอย่างเป็นทางการ การยอมรับให้ท่านเข้าศึกษาภายใต้การดูแลของพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล แสดงถึงความสำคัญของการถ่ายทอดข้อวัตรอย่างใกล้ชิด เพื่อรักษามาตรฐานและอัตลักษณ์ของนิกาย และเรื่องที่พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ต้องนำพระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เข้าเฝ้าพลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ก่อนที่จะดำเนินการเผยแผ่ในจังหวัดนครพนม เป็นการสะท้อนว่า การเผยแผ่คณะธรรมยุติกนิกายในยุคนั้นไม่ได้พึ่งเพียงเครือข่ายพระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังต้องได้รับการอนุมัติและสนับสนุนจากฝ่ายปกครองระดับมณฑลเป็นกลไกสำคัญของรัฐสยามในการกำกับและปฏิรูประบบคณะสงฆ์ในหัวเมือง ข้อกังวลของพระเจ้าวรวงศ์เธอฯ ต่อความหนุ่มของพระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) ชี้ให้เห็นถึงแนวคิดการคัดเลือกผู้นำเผยแผ่ในยุคนั้น ได้ให้ความสำคัญกับความมั่นคงในพระศาสนา ความสามารถรักษาเกียรติภูมิของนิกาย การที่พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล ให้การรับรองจึงมีนัยสำคัญทั้งในเชิงด้านความเป็นศิษย์และอาจารย์ เชิงด้านการค้าประกันความน่าเชื่อถือ

การประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม มิได้เป็นเพียงการขยายวัตรปฏิบัติทางศาสนา แต่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปคณะสงฆ์และการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างรัฐสยามกับพื้นที่ชายแดนผ่านทั้งมิติศาสนา การเมือง และสังคม

การขยายตัวคณะธรรมยุติกนิกาย ในจังหวัดนครพนม

พระครูสุธีวราภรณ์ (เอกชัย คำภูษา) (2566) กล่าวว่า ยุคแรกคณะธรรมยุติกนิกาย เข้าสู่จังหวัดนครพนม พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) ก่อนเดินทางเผยแผ่จาริตข้อปฏิบัติคณะธรรมยุติกนิกายสู่จังหวัดนครพนม ๆ เป็น

เส้นทางจาริกสัญจรของพระอริยวงศาคตญาณสาวยพระอาจารย์มั่นอยู่แล้ว จังหวัดอุบลราชธานี นครพนม สกลนคร อุตรดิตถ์ เป็นต้น ด้วยเหตุดังนี้ พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล พระปัญญาพิศาลเถระ (หนู) จึงมีโอกาสได้เดินทางมาพัก ปฏิบัติกรรมฐานที่เมืองนครพนม เป็นเหตุให้พระยาสุนทรเทพกิจจาลักษณ์ (เลื่อน ภูมิศักดิ์) ข้าหลวงประจำจังหวัด นครพนมได้พบและสนทนาชี้แจงความเป็นไปและจริยาวัตรของพระสงฆ์สามเณรในจังหวัดนครพนม นัยว่าเพื่อกราบ เรียนถวายพระเถระทั้งสองได้แนะนำข้อวัตรปฏิบัติอันถูกต้องตั้งตามหลักกรรมหลักวินัยต่อไป

เป็นประเด็นที่น่าสนใจจากเหตุการณ์นี้ บ่งชี้ให้เห็นได้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยนั้น ต้องอาศัย อำนาจรัฐในการช่วยสนับสนุนกิจการพระศาสนาจึงประสบความสำเร็จ หรือ ระบบการปกครองเป็นกลไกสำคัญ ในการขับเคลื่อนสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ ด้วยเหตุดังนี้ ต่อมา จึงได้คัดเลือกพระภิกษุสามเณร ผู้มีความเฉลียวฉลาด มีความประพฤติดีมีสมาธิปฏิบัติ มีความพอใจรับทัฬหีกรรมยุติเป็นภิกษุสามเณรคณะ ธรรมยุติกนิกาย ดังนั้น พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) จึงได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานนำคณะสงฆ์ ธรรมยุติกนิกายมาประดิษฐานจังหวัดนครพนมครั้งแรก ณ วัดศรีคุณเมือง (ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดศรีเทพ ประดิษฐานาราม ราวปี พ.ศ. 2449)

ในมิติของการเผยแผ่พระศาสนานั้น หนังสือประวัติวัดศรีเทพประดิษฐานาราม (พระธรรมบัณฑิต (ศิลา สิทธิธมโม), 2522) ได้กล่าวว่า พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) ได้ติดตามพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล เดินทางปฏิบัติกรรมฐาน นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2464-2506 ท่านได้เผยแผ่พระพุทธศาสนา อบรมการปฏิบัติธรรมแก่ ประชาชนทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทย ท่านเดินทางไปยังเมืองมหาชัย เมืองปากเซ เมืองคำม่วน เมืองวัง เมืองอ่างคำ เป็นต้น อบรมสั่งสอนประชาชนจังหวัดนครพนมและจังหวัดใกล้เคียง ได้รับการยอมรับจากข้าราชการ พ่อค้า ประชาชน มีข้าหลวงประจำจังหวัดนครพนม ให้การสนับสนุนส่งเสริมและได้รับความไว้วางใจจากพระเถระผู้ใหญ่ ในการแสดงธรรมงานสำคัญต่าง ๆ ดังความตอนหนึ่งว่า พ.ศ. 2493 แสดงพระธรรมเทศนาในงานถวายเพลิงศพ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมืองสกลนคร แสดงพระธรรมเทศนาติดต่อกัน 2 กัณฑ์ เพราะ การเรียกร้องของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมงานนั้น และ พ.ศ. 2506 แสดงพระธรรมเทศนาเนื่องในงาน พระราชทานเพลิงศพพระธรรมเจดีย์ (จูม พนฺธุโล) วัดโพธิสมภรณ์ อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี จำนวน 2 กัณฑ์ เมื่อท่านเดินทางไปแสดงพระธรรมเทศนา มักจะได้รับคำยกย่องสรรเสริญเกี่ยวกับการบรรยายธรรม เสมอ บางคราวแสดงพระธรรมเทศนาจำนวน 6 กัณฑ์ต่อวัน กล่าวกันว่า พระสงฆ์สังกัดคณะธรรมยุติกนิกาย เริ่ม ออกธุดงค์ไปในส่วนต่างๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงปี พ.ศ. 2445 นัยหนึ่ง เพื่อเผยแผ่จาริตข้อวัตร ปฏิบัติไปยังท้องถิ่นต่าง ๆ ตามเส้นทางสัญจร หมายความว่าหลักคือการออกธุดงค์เพื่อหาความสงบวิเวก แต่เมื่อถึง เขตชุมชนพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายมักแสดงธรรมแก่ประชาชนทั่วไป การแสดงธรรมบรรยายธรรมที่มีกิตติศัพท์ เลื่องลือไปในหมู่พระสงฆ์ เช่น ตัวอย่างกรณี พระหลุย (หลุยส์ จันทสาโร) ได้ฟังธรรมแล้วตัดสินใจแปลงบวชเป็น ธรรมยุติกนิกายในปี พ.ศ. 2468 เนื่องจากท่านได้ยินกิตติศัพท์ความน่าเลื่อมใสศรัทธาของพระอาจารย์มีชื่อเสียง ทางธุดงค์กรรมฐานที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี หรือ พระสุทธิธรรมรังสีคัมภีรเมธาจารย์ (ลี ธรรมธโร วัดอโศกา ราม) หลังจากได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุสังกัดคณะมหานิกายที่จังหวัดสระบุรี ปีพ.ศ. 2469 และปี พ.ศ. 2470 ท่านได้พบพระกรรมฐานรูปหนึ่งขณะกำลังแสดงธรรมเทศนา รู้สึกเลื่อมใสในวัชรธรรม ภายหลังทราบ ว่า พระ รูปนั้นเป็นลูกศิษย์พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เกิดความเลื่อมใสเป็นเหตุให้พระลีเดินทางไปอุบลราชธานี เพื่อยุติ เป็นคณะธรรมยุติกนิกาย เป็นต้น (เปรมวิทย์ ท่อแก้ว, 2534)

สรุปว่า การประดิษฐานและการเผยแผ่ของคณะธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม มีความเชื่อมโยง อย่างลึกซึ้งกับเครือข่ายพระอริยวงศาคตญาณสาวยพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ในยุคแรก จังหวัดนครพนมเป็นหนึ่งใน เส้นทางจาริกของพระกรรมฐาน เช่น พระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล และพระปัญญาพิศาลเถระ (หนู) การจาริกปฏิบัติ กรรมฐานของพระเถระเหล่านี้เปิดโอกาสให้ฝ่ายปกครองท้องถิ่น เช่น พระยาสุนทรเทพกิจจาลักษณ์ ข้าหลวงประจำ จังหวัดนครพนม ได้สัมผัสรับรู้ปัญหาของคณะสงฆ์ในพื้นที่เห็นความจำเป็นในการปรับปรุงวัตรปฏิบัติให้เคร่งครัด

ตามพระธรรมวินัย จึงเกิดการคัดเลือกพระภิกษุสามเณรที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อปฏิบัติเป็นคณะธรรมยุติกนิกาย โดยมีพระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) เป็นผู้นำเข้ามาประดิษฐานนิกายครั้งแรก ณ วัดศรีคูเมือง (ต่อมาคือวัดศรีเทพประดิษฐาราม) ในราว พ.ศ. 2449 เหตุการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า บทบาทผู้นำท้องถิ่น เป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จของการประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกาย เครือข่ายพระกรรมฐาน ทำหน้าที่ทั้งเป็นสื่อกลางการเผยแผ่ และเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมทางศาสนา คุณภาพการแสดงธรรม และความเคร่งครัดในข้อวัตร เป็นกลไกดึงดูดผู้คนและสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางศาสนาในภูมิภาค จังหวัดนครพนมทำหน้าที่เป็นประตูชายแดน เชื่อมการเผยแผ่คณะธรรมยุติกนิกายจากศูนย์กลางไปสู่พื้นที่ลาวและภาคอีสานตอนบน

บริบทพระพุทธศาสนาในจังหวัดนครพนม

ก่อนคณะธรรมยุติกนิกาย จะขยายสู่จังหวัดนครพนม พระธรรมบัณฑิต (ศิลา สิทธิธมโม) (2522) ให้ความเห็นว่า จาริตข้อปฏิบัติ วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์และความเป็นไปของพระศาสนาในยุคนี้ ชัดเจนว่า ด้วยความสัมพันธ์กับคติความเชื่อ ความคิดกับผู้คนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง จึงทำให้คณะสงฆ์ยังยึดถือหลักจาริตประเพณี ภายใต้อิทธิพลล้านช้าง เช่น ประเพณีฮอดสงกรานต์ ประเพณีชนเผ่าที่มีความหลากหลายนานา นอกจากนี้จังหวัดนครพนมถือว่า อยู่ภายใต้อิทธิพลคติความเชื่อของอาณาจักรศรีโคตรบูรณ ด้วยเหตุนี้ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ไม่อาจจะสอดคล้องกับแนวทางการปฏิบัติของคณะสงฆ์มากนัก ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจากความแตกต่างด้านลัทธิความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องแถน วิญญาณ ผีบรรพบุรุษ เป็นต้น (ประยงค์ แสนบุราณ, 2555) ส่วนพระสงฆ์เองการปกครองคณะสงฆ์ก็ยังยึดถือคติพระสงฆ์แบบกองลาวเป็นพื้นฐาน ขณะที่แนวทางการประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ยุคนี้ เฉพาะด้านการศึกษา พระสงฆ์ในพื้นที่นั้นนิยมเรียนอักษรสมัย คือ อักษรขอม อักษรธรรม และภาษาไทย มีการเทศน์มหาชาติ (เวสสันดรชาดก) เป็นทำนองภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันเป็นเนื้อหาของการเผยแผ่ ในส่วนของเรื่องสมณศักดิ์ ก็ได้มีการสถาปนายกย่องกันเองตามวิถีชาวบ้านที่เรียกว่า ประเพณีฮอดสงกรานต์ โดยยึดโยงอยู่กับตำแหน่งสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ในลักษณะแบบล้านช้าง (พระธวัชชัย จิตญาโณ (มุงคุณคำขาว) และคณะ, 2565)

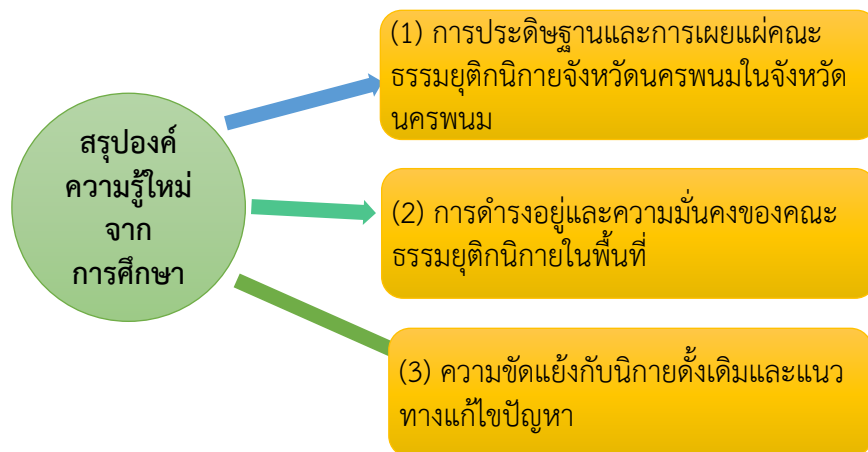
จังหวัดนครพนม พระพุทธศาสนาในพื้นที่มีลักษณะผูกพันอย่างแนบแน่นกับคติความเชื่อและวัฒนธรรมดั้งเดิมของผู้คนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรล้านช้างและศรีโคตรบูรณ ส่งผลให้จาริตวัตรปฏิบัติ และรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในพื้นที่มีรากฐานจากระบบ “กองลาว” ซึ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนมากกว่าระเบียบการปกครองตามโครงสร้างของคณะสงฆ์แบบส่วนกลาง จุดเด่นของคติความเชื่อในยุคนี้คือการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความเชื่อพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องแถน วิญญาณ และผีบรรพบุรุษ พิธีกรรมสำคัญอย่างประเพณีฮอดสงกรานต์จึงไม่เพียงเป็นกิจกรรมทางศาสนา แต่ยังเป็นเวทียกย่องสมณศักดิ์พระสงฆ์โดยมีลักษณะคล้ายการยกย่องผู้นำชุมชน ซึ่งต่างจากระบบสมณศักดิ์ที่สังกัดคณะสงฆ์ส่วนกลาง ด้านการศึกษาในยุคนี้ พระสงฆ์ในนครพนมเน้นการเรียนอักษรขอม อักษรธรรม และภาษาไทยโบราณ โดยมีการเทศน์มหาชาติเป็นกิจกรรมหลักในการเผยแผ่ธรรมะ เนื้อหาและรูปแบบการเทศน์สอดคล้องกับวิถีชีวิตธรรมเนียมของชาวอีสาน ทำให้พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่ในชุมชนอย่างมั่นคง แต่ก็จำกัดวงอยู่ในกรอบวัฒนธรรมท้องถิ่น สภาพเช่นนี้แม้จะส่งเสริมให้พระศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชุมชน แต่กลับเป็นข้อจำกัดในการพัฒนามาตรฐานวัตรปฏิบัติให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดตามแนวทางส่วนกลาง ความแตกต่างด้านลัทธิและพิธีกรรมบางประการยังเป็นอุปสรรคต่อการเชื่อมโยงกับนโยบายปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง ซึ่งเน้นการจัดระเบียบปกครองการศึกษาสงฆ์ให้เป็นระบบเดียวกันทั่วประเทศ

ดังนั้น บริบทดังกล่าวจึงเป็นความท้าทายของการเผยแผ่คณะธรรมยุติกนิกายในนครพนม กล่าวคือ พื้นฐานทางวัฒนธรรมล้านช้างทำให้ชาวบ้านคุ้นชินกับพระพุทธศาสนาและเคารพต่อพระสงฆ์ แต่ในขณะเดียวกัน

ก็จำเป็นต้องใช้กลยุทธ์ปรับประยุกต์ เพื่อให้ข้อวัตรและการปฏิบัติของคณะธรรมยุติกนิกายสามารถประดิษฐานอย่างมั่นคงโดยไม่ขัดแย้งกับวิถีชีวิตและความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

คณะธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนมมีจุดเริ่มจากความเชื่อมโยงทางเครือข่ายพระธุดงค์กรรมฐานสายพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล และพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งมีชื่อเสียงด้านวัตรปฏิบัติและการปฏิบัติกรรมฐานที่เคร่งครัด พระเทพสิทธิอาจารย์ (จันทร์ เขมิโย) และพระธรรมเจดีย์ (จุม พนฺธุโล) ได้รับการคัดเลือกจากผู้นำท้องถิ่นและพระเถระผู้ใหญ่ให้ไปศึกษาที่จังหวัดอุบลราชธานี แล้วนำแนวปฏิบัติกลับมาประดิษฐานในนครพนม โดยได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายปกครองท้องถิ่น ทำให้การเริ่มต้นมีความชอบธรรมทั้งในมิติศาสนาและการเมือง เมื่อคณะธรรมยุติกนิกายเกิดขึ้นแล้ว สามารถดำรงอยู่อย่างมั่นคงเพราะมีการปรับใช้ข้อวัตรและระบบการปกครองสงฆ์ให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ขณะเดียวกันก็มีการประสานกับผู้นำชุมชนและข้าหลวงประจำจังหวัดเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การเผยแผ่เน้นทั้งการอบรมพระสงฆ์ การเทศน์สอนประชาชน และการสร้างเครือข่ายวัดธรรมยุติกนิกายในพื้นที่ใกล้เคียง วัตรปฏิบัติแบบธรรมยุติกนิกายและคณะสงฆ์มหานิกายและจารีต “คองลาว” เดิมอาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันในช่วงแรก เนื่องจากความแตกต่างด้านพิธีกรรมและการปฏิบัติที่เข้มงวดแนวทางแก้ไขคือการสื่อสารผ่านการปฏิบัติจริงของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ให้เห็นถึงความงดงามของวัตรปฏิบัติ การใช้ความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้นำท้องถิ่นเป็นสะพานเชื่อมระหว่างสองนิกาย และการยอมรับบางประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เพื่อสร้างความกลมกลืนและลดความตึงเครียด

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษา

สรุป

การประดิษฐานและการเผยแผ่ของคณะธรรมยุติกนิกาย หรือการขยายตัวของคณะธรรมยุติกนิกายมายังจังหวัดนครพนมนั้นเกิดจากหลายปัจจัยที่สำคัญยิ่งหลายปัจจัย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ และความต้องการเผยแผ่พระธรรมในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครพนมถือเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและการค้าขาย ทำให้มีความพร้อมในการรองรับการตั้งวัดและการปฏิบัติธรรมของคณะสงฆ์ใหม่เมื่อมาถึงนครพนม คณะธรรมยุติกนิกายได้ขยายวัดสร้างวัดใหม่ เช่น วัดศรีเทพประดิษฐาราม ซึ่ง

เป็นวัดแห่งแรกเป็นศูนย์กลางการเรียนการสอนและกิจกรรมทางศาสนา การดำรงอยู่ของนิคายนี้เน้นการปฏิบัติตามวินัยเคร่งครัด และการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นผ่านกิจกรรมสาธารณประโยชน์ การจัดการด้านการศึกษาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างยิ่งในการยืนยันบทบาทของตนในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม การเข้ามาของคณะธรรมยุติกนิกายก็ทำให้เกิดความขัดแย้งกับนิกายดั้งเดิมและกับวัดท้องถิ่นบางแห่งในเรื่องอำนาจการปกครอง วินัยสงฆ์ และการแบ่งพื้นที่ทำกิจกรรม คณะธรรมยุติกนิกายและชุมชนท้องถิ่นจึงต้องหากลไกการประนีประนอม เช่น การเจรจาเพื่อกำหนดเขตปฏิบัติศาสนา การแลกเปลี่ยนความรู้ด้านธรรมวินัย และการร่วมกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ เพื่อสร้างความเข้าใจและลดความขัดแย้ง

ในด้านวิธีการแก้ปัญหาที่สำคัญรวมถึงการใช้แนวทางการบริหารวัดแบบยืดหยุ่น การสร้างความร่วมมือกับผู้นำชุมชน และการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น การส่งเสริมกิจกรรมทางศาสนาที่เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น การสอนธรรมะแก่ประชาชน การจัดงานบุญประเพณีร่วมกับชุมชน เป็นวิธีที่ช่วยเสริมสร้างความสงบสุขและความยอมรับผลจากการปรับตัวและการเจรจา ทำให้คณะธรรมยุติกนิกายสามารถดำรงอยู่ในจังหวัดนครพนมได้อย่างมั่นคง โดยไม่ละทิ้งวินัยเคร่งครัดของตน และสามารถมีบทบาทร่วมกับชุมชนท้องถิ่นและนิกายเดิมอย่างสมดุล การศึกษากรณีนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการปรับตัวทางสังคม การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ และการประนีประนอมเป็นกลยุทธ์สำคัญของคณะสงฆ์ที่ขยายตัวในพื้นที่ใหม่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการศึกษา

1. ควรมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างการประดิษฐานคณะธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนมกับจังหวัดอื่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อเห็นรูปแบบความเหมือน และความแตกต่าง รวมถึงปัจจัยทางสังคม การเมืองที่ส่งผลต่อความมั่นคงของนิกาย

2. ควรศึกษาและวิเคราะห์บทบาทผู้นำท้องถิ่นผู้นำชุมชน ประชาชนและพระสงฆ์ในแต่ละช่วงเวลามีผลต่อการเผยแผ่และการสร้างความชอบธรรมของคณะธรรมยุติกนิกายอย่างไร ทั้งในด้านมิติทางศาสนา การเมือง การปกครอง และสภาพทางสังคม

3. ควรศึกษาประเพณีและวัฒนธรรมการเข้ามาของคณะธรรมยุติกนิกายสัมพันธ์กับวัฒนธรรมท้องถิ่น และจารีต “คองลาว” ที่ไม่ส่งผลกระทบต่อความเชื่อประเพณีท้องถิ่นการปฏิบัติทางศาสนาของชุมชน การปรับตัวและการผสมผสานของนิกายกับท้องถิ่น

4. ควรมีการเก็บข้อมูลเอกสารโบราณประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพิ่มเติม ประวัติวัด บันทึกปากเปล่าของพระสงฆ์และชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อสร้างฐานข้อมูลที่สมบูรณ์เป็นระบบ จักเป็นประโยชน์ต่อการทำความเข้าใจบทบาทของคณะธรรมยุติกนิกายในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

- ประยงค์ แสนบุราณ. (2555). ความเชื่อเรื่องพระยาแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมกลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์*, 29(3), 21-40. <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/HUSO/article/view/6102>
- เปรมวิทย์ ท่อแก้ว. (2534). *การก่อตั้งและขยายวงค์ของธรรมยุติกนิกายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ* (พ.ศ. 2394-2473). อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระครูสุธีรวรงค์ (เอกชัย คำภูษา). (2566). *การบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการธรรมยุติกนิกายในจังหวัดนครพนม*. คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครพนม.
- พระธรรมบัณฑิต (ศิลา สิริธิธมโม). (2522). *ประวัติวัดศรีเทพประดิษฐาราม*. ส.วัฒนาพานิชย์.

พระธวัชชัย ฐิตญาโณ (มุงคุณคำขาว), จรัส ลีกา, จักรพรรณ วงศ์พรพวัน, พระมหาปพน กตสารโ (แสงย้อย) , และพลเฝ้า เพ็งวิภาศ. (2565). การวิเคราะห์พุทธจริยศาสตร์ในประเพณีฮีดสงของตำบลกุดปลาตุก อำเภอน้ำขุ่น จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์*, 9(2), 350-362. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jg-mcukk/article/view/257720>

ร้อยแปดพระเกจิ. (2563, 28 ตุลาคม). หลวงปู่จันทร์ เขมีย วัดศรีเทพประดิษฐาราม อ.เมือง จ.นครพนม. สืบค้น 7 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.108prageji.com/หลวงปู่จันทร์-เขมีย>

วัดบวรมงคลราชวรวิหาร. (2562). *ประวัติวัดบวรมงคลราชวรวิหาร*. สาละการพิมพ์.

ศิริพงษ์ เสคำพันธ์, ชมนาด แปลงมัลย์, วิชัย วัชรเวชะวิชัย, และปัญญา เสนาเวียง. (2564). กระบวนการ เคลื่อนไหวทางศาสนาของรัชกาลที่ 4. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏ มหาสารคาม*, 5(3), 239-248. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/soc-rmu/article/view/246176>